

Forfatter: Falster, Christian

Titel: Satirer, 1720-42

Citation: Falster, Christian: "Satirer, 1720-42", i Falster, Christian: *Satirer, 1720-42*, udg. af Aage Schiøttz-Christensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzel, 1982, s. 137. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-falster05-shoot-idm140600518772624/facsimile.pdf> (tilgået 27. april 2024)

Anvendt udgave: Satirer, 1720-42

Verden som et Doll-Huus

Tekstforhold

»Verden som et Doll-Huus« foreligger i fire tryk:

A = København, 1730

B = København, 1736

C = København, 1741

D = København, 1751

Nærv. udgave gengiver teksten i A.

Rettelser af trykfejl

I 34,5 er *Philasopus* rettet til *Philosophus* som i B, C, D. Alle tryk har *punktum* efter 42,4. Det rettes til *komma* (eller kunne helt slettes). Alle tryk har *komma* efter 51,2. Det slettes. I 57,1 er *bvad* rettet til *band* som i D. I 74,2 har alle tryk *med*. Det rettes til *mod*.

Varianter

1,5 Hovedt Sejer-Verk] Hoved-Sejer-Verk B, C, D. – 4,4 Hvorfor] Derfor B, C, D. – 13, hver] her B. – 33,5 ham] hand B. – 44,5 dig] sig B, C. – 45,8 Aved-Øre-Gade] Aved-Øxe-Gade B, C, D. – 53,5 Regni] Regeni B, C. – 54,6 Priviligeret] Privilegeret D. – 57,1 Hvad anker] Hvad Anker B, C, Hand anker D. – 61,5 Dommeren] Dommere B, C, D. – 61,6 lavere] levere B, C. – 72,5 grundet] grunde B, C. – 73,8 Tiener] Tierner D. – 81,2 Laud-Bad] Lund-Bad B, C. – 81,4 Huud] Hund B, C.

Noter og oplysninger

Om muligheden af, at denne satire skulle være den først skrevne, samt om den ændring af dens slutning, der fjernede den fra de almene satirer og henførte den til de senere personlige, henvises til indledningen s. 22ff og 30ff. samt til udgiverens artikel: »Hvornår begyndte Falster sin danske digtning og med hvilket arbejde?«, *Danske Studier*, 1981.

138 *Verden som et Doll-Huus*

Trods den påfaldende lighed mellem satirens afsnit »Orædlet« (str. 54-65) og Holbergs »Kandestøber« er der sikkert ikke nogen som helst forbindelse mellem de to behandlinger af samme emne. De kronologiske forhold udelukker det.

Som det er søgt påvist i indledningen er satiren blevet til, før komedien blev spillet, d.v.s. før 22. sept. 1722: satiredigteren har altså ikke kendt komedien.

Men hans satire udkom først i 1730: komediedigteren har altså ikke kendt satiren.

Da Falster vanskeligt kan tænkes at have plagieret Holberg og slet ikke så nærgående, som han ville have gjort, hvis dette var plagiat, bliver sammenfaldet mellem Holberg netop derved indicium for, at i grundtrækkene og første anlæg er denne satire ældre end 22.9.1722.

Da Falster omarbejdede sin satire med henblik på udgivelsen i 1730, blev ikke alene slutningen ændret. Da den berlenburgske Bibel, der nævnes str. 67, først begyndte at udkomme i 1726, må afsnittet om den bigotte hykler være senere end dette årstal. Om disse forhold henvises til indledningen s. 30ff. samt til *Danske Studier*, 1981, s. 102-04.

Titlen: Doll-Huus] galehus, dårekiste (ty. Tollhaus). *beynderlige*] særlige, specielle.

1,5: *Hovedt Sejer-Værk*] hjernens sjælelige mekanismer er et *sejerværk*, d.e. urværk. – 1,8: *Som Stül i Kaaber-stykke*] den fixe idé bearbejder sindet som stilen (= gravstikken, lat. *stylus*) det kobberstykke (= kobberplade), der anvendtes som matricer ved trykningen af det færdige billede (kobberstikket).

3,1: *Blaar*] brændbart affald af hør ell. hamp.

5,4: *Børz*] her = sted, hvor mennesker jævnlig samles.

6,2: *Huus-gesinde*] husstand; enheden af familie og tjenestefolk.

7,3: *vant*] vennen. – 7,5: *mazen*] næsten, omtrent. – 7,7: *Bis-la-lu*] visse lulle, seng.

- 8,2: *Buckelse*] småkager. – 8,3: *Adrienne*] se note til *Leve-Regler* 44,6
- 10,4: *hyde*] legemsfejl, skavank.
- 11,5: *luder*] finder mig i, tåler.
- 12,1-2: *tør ... ved*] behøver. – 12,3: *Kielling-Unger*] når ODS med nærv. sted som belæg forklarer ordet som betydende »forkælet barn, kælebarn, kæledægge«, kan det næppe være rigtigt, da de her nævnte unger jo netop ikke er forkælede, medens den talende selv er det (jvf. str. 14). Falster associerer her næppe til verbet *kæle*, men snarere til den betegnelse for en gammel kone, der bruges som ringeagtstryk: disse andre *Kielling-Unger* kan ikke hævde sig over for forældrene, fordi de mangler kraft og mod – siger vor forkælede stivnakke. – 12,5: *liste sig*] klare sig, være tilfreds. – 12,6: *beskiæret*] beskåret.
- 13,4: *skraber*] gør komplimenter (skrab-ud).
- 14,4: *oppedaget*] fortryllet, forhekset.
- 15,2: *korser*] korsrer sig (af forskrækkelse). – 15,2: *gaber*] bliver højroset (i kritik af forældrene). – 15,4: *Kielling-Aber*] en *abe* er et uforstandigt ell. naragtigt menneske uden personlig holdning. *Kielling* er samme ringeagtsbetegnelse som i 12,3 – se note hertil. – 15,6: *een Lea*] en uskøn kvinde. – Labans datter Lea var ikke så smuk som søsteren Rakel: »Leas øjne var matte, men Rakel havde en dejlig skikkelse og så dejlig ud«, 1. Mosebog 29,17. – 15,8: *Galathea*] en smuk havnymfe i den gr. mytologi. Navnet blev ofte anvendt i det 17. årh.s hyrdedigtning.
- 16,3: *gaar paa Kap*] går på kapertogt (som Don Juan). – 16,4: *forklæd-Venner*] damebekendtskaber. – 16,6: *Alceme*] var efter det gr. sagn gift med Amfitryon. Under dennes fravær påtog Zeus (Jupiter) sig hans skikkelse og besvangrede Alkmene. – 16,8: *Helene*] Iliadens skønne Helena.
- 19,6: *fordrager*] foretrækker, synes om. – 19,7: *Munster*] mønster.

140 *Verden som et Doll-Huus*

- 21,3: *I sine Øyen angenem*] i egne øjne behagvækkende, charmerende. – 21,7: *Faveur-Baand*] pyntebånd, der skænkes som gunstbevisning.
- 23,2: *Nativitet*] horoskop, bestemmelse af et menneskes skæbne ud fra stjernernes stilling i fødselsøjeblikket.
- 24,4: *den gyldne Elephant*] Elefantordenen antages indstiftet af Christian d. 1.
- 25,5-6: *Om Folk han drømmer o.s.v. ...*] jvf. 1. Mosebog 37,5-7: Josefs drøm om brødrenes neg, der bøjede sig for hans. – 25,7: *Beföråring*] forfremmelse.
- 26,5: *Lause-Torvet*] loppetorvet.
- 27,6: *Een Oxe eller Ugle*] altså tilhørende den gamle danske adel. – Medens slægten *Oxe* er dansk uradel, findes der ingen dansk Ugleslægt, og den svenske slægt *Ugglæ* er af yngre oprindelse.
- 28,3-9: *At Doctor Morten Lutber er o.s.v. ...*] præstesønnen Falster identificerer sig her med den tiltalte! Det var ham i øvrigt en hjertesag at hævde gejstligheden og den lærde stand over for det adelige hovmod – se f.eks. hans ironiske »Tale til Adelsmænd om at holde sig fra Studeringer« (*Amoenitates*, 1. part, XXIII) med vendinger som denne: »Narrestreger, Abspil og Liderlighed ere – foruden adeligt Navn og Segl – alt hvad I have tilbage«. – 28,6: *Sanct Pederz Nøgel-Orden*] som forvalter af Sakramentet har også den lutherske præst »Himmerigets nøgler« (*Mattæus* 16, 19), og den nøgleorden er vel så god som nogen af adelsmandens.
- 29,7: *Spilleverk*] småting, bagateller, et ingenting.
- 30,2: *skrab*] gøre skrab-ud. – 30,8: *Kong Christoffer*] Christoffer af Bayern (1440-48) indkaldte og begunstigede sine bayriske landsmænd.
- 31,5: *Klakker*] klatter, smudspletter.
- 32,3: *rar*] værdifuld, udsøgt. – 32,8: *sudlervuren*] smudsig (med moralsk hibetydning).

- 33,2: *Sit eget sidste Stykke*] det sidste nummer i slægtsgalleriet: billedet af ham selv.
- 34,6: *Bayle*] den franske kritiske filosof *Pierre Bayle* (1647-1706), hvis skrifter optog – og foruroligede – bl.a. Høiberg. – 34,7: *Salmarius*] fransk filolog og polyhistor (1588-1635), berømt for sin lærdom.
- 35,1: *Tartar-Cham*] d.e. tartarernes fyrste. – Med holdpunkt i 1. Mosebog, kap. 10, har Falster som andre antaget, at det tyrkiske *kan* (= fyrste) var det samme som det hebr. *Kam* – navnet på den anden af Noas tre sønner.
- 36,5-8: *Da hand dog knap en Fierding-Vey o.s.v. ...*] man kunne synes, at der her er en brist i fiktionen: den lærde er jo her ikke længer dårekistelem, men den faktiske, normalt forekommende lille lærde, som gør krav på at være stor.
- 37,3: *Cancelli*] regeringskontor – her ironisk om vor lærde mands arbejdsværelse. – 37,6: *Borricius*] den lærde Ole Borch (1626-90).
- 38,4: *Æsopiske Plumatz*] d.e. lånte fjer (*Plumatz*: fjerprydelse, fr. *plumage*). – Der hentydes til den fra Æsop kendte fabel om alliken, der smykkede sig med påfuglens fjer. – 38,5-8: *At Aristippus, hvis hand kom o.s.v. ...*] Eftersøgning relevante steder har ikke ført videre end til et replikskifte hos Diogenes Laertios mellem Aristippos (gr. filosof, 435-366 f.Kr.), og en tilhører, der blæser sig op af sin udstrakte viden, men så tilrettevises af filosofien med den velkendte hævde af, at det er bedre at vide meget end mangt.
- Med tanken på Falsters heftige vrødle, da han i 1717 blev litterært bestjålet af en tysk filolog, kunne man forestille sig, at han tror sig i overensstemmelse med Aristippos, når han ud af sit eget lægger ham den anførte replik i munden.
- 39,3: *rar*] sjælden, fremragende. – 39,8: *Orationer*] latinske taler (som prøve på veltalenhed).

142 *Verden som et Doll-Huus*

- 40,5: *overlagt*] belagt, overtrukken (som en kunstgenstand med emalje, farve o.lg.).
- 41,6-8: *Cunæus o.s.v. ...*] de nævnte var ansete mønstre i orationens kunst fra det 16. og 17. årh.
- 42,3: *Qvintin*] en vægtenhed, = 1/128 pund. I brug til 1861.
- 42,4: *Adviiser*] aviser. – 42,6: *at*] så at. – 42,7: *til Ild udi Tobak*] til fidibusser (sammenfoldede strimler papir, hvormed piben kunne tændes).
- 43,5: *i Lester-Tal*] en *lest* var et rummål – et (forskelligt) antal tønder af varer, der kan udmåles tøndevis.
- 44,3: *ikke rar*] ikke noget særligt. – 44,6-8 *At Maane, Sool og Stjerne o.s.v. ...*] d.e. himmellegemerne har aldrig voldt Tyge Brahe så meget hovedbrud som det, vor mand har ofret på sine vers. – Alle tryk har formen *Tyke*.
- 45,3: *da dog*] endskønt, selv om. – 45,6-8: *ved Ringsted-Kro Og Aved-Øre-Gade*] det har ikke kunnet eftervises, at disse steder var alm. kendt som vanskeligt passable. – Den lidet berejste Falster kendte dem fra manddomstidens rejser mellem Ribe og København og ungdomstidens mellem København og Nykøbing Falster.
- 47,3: *det store Dyr*] Joh. Åbenbaring, kap. 13.
- 48,5: *Kong Cyrus*] var i tiden omkr. 550 f.Kr. grundlæggeren af det persiske riges storhed. – 48,6: *Forvandskab*] slægtskab. – 48,7: *det femte Monarki*] Tusindårsriget. – I det 17. og 18. årh. inddelte man historien i fire perioder eller monarkier: det assyriske, det persiske, det græske samt det romerske, der stadig eksisterede i form af det hellige tysk-romerske rige. Ifølge Daniel 2,44 ville derefter komme det af Gud stiftede rige, som aldrig i evighed skal forgå – og dette var det femte monarki.
- 49,4: *Patron*] se note til *Leve-Regler* 37,1 om patron-klientforholdet.
- 50,3: *Dedicationer*] tilegnelser. – De tilegnelser af bøger til fornemme mænd, som var hensigtsmæssige for datidens

- forfattere, var som regel holdt i en servil tone. Falster har selv måttet skatte til genren.
- 51,7: *Bellisarius*] trods store fortjenester faldt kejser Justinians feltherre *Belisarius* (505-65) i unåde som følge af hofintriger. En tradition vil vide, at han døde som blind tigger.
- 52,5-8: *End Görtzes udi hans Arrest o.s.v. ...*] den gottorpsk-svenske statsmand *Georg v. Görtz* blev Karl d. 12.s ledende minister, men efter dennes død anklaget for embedsmisbrug og henrettet.
- 53,3- *Primas Regni*] titlen af *primas regni*, d.e. regeringens førstemand, var tillagt den polske ærkebiskop og medførte bl.a. beføjelsen til at dirigere kongevalget.
- 54,1: *paar en Trefod*] som den, på hvilken spåpræstinden i Delfi sad. – 54,2: *modig*] overmodig, stolt, hovmodig. Se *Udenl. Reise*, note til titlen. – 54,4: *Apollinis Orakel*] oraklet i Delfi var underlagt guden Apollon.
- 55,4-5: *At du saa bøy en Stjerne o.s.v. ...*] at du er så begunstiget af skæbnen, at du o.s.v. ...
- 56,2: *Giske-Pose*] den, der »løser for gækkeposen«, snakker op på en tåbelig, naragtig måde. – 56,7: *Fleury*] den franske kardinal og minister *André Fleury* (1653-1743) havde samlet magten hos sig og fastholdt den, til han døde som 90-årig.
- 57,7: *To Buxer*] d.v.s. et par bukser.
- 58,3: *Assow*] Peter d. Store erobrede i 1696 fæstningen *Asow* fra Donkosakkerne, men måtte afstå den igen ved fredslutningen med tyrkerne i 1711.
- 59,1-2: *Malborough ... Eugentus*] den engelske *Marlborough* (1650-1722) og den østrigske *Eugen af Savoyen* (1663-1736) var berømte feltherrer.
- 60,1: *Kirke-States*] et lands – her Danmarks – officielle kirkesamfund med dets forfatning, embedsmænd, indtægter o.s.fr. – 60,2: *Da undrer bund*] = da undrer det

144 *Verden som et Doll-Huus*

ham. – Sammenhængen er: der er intet, der undrer ham mere, end at den gode bisp ikke bedre forstår o.s.v. ... – 60,5: *Underdan*] undersåt. – 60,6: *Lector*] var dengang en gejstlig titel. – 60,8: *Rector*] da latinskolen var forskole for præster, var dens rektor biskoppens underordnede – et forhold, som Falster ikke befandt sig så godt ved, se indledningen s. 15.

61,6: *løvere*] holde et skih gående for små scjl. Her i overf. bet.: gå forsigtigt til værks, idet man undlader at tage bestemt parti.

Hvis dærekistelemmet skal fastholdes som den hyperstrengt kritiker, der dømmer ud fra holdningen: »Hvis det var mig, skulle I bare se!«, forstås det ikke, at han *rover* de lovtrækkende advokater og bestikkelige dømmere.

I de noget uklare strofer 61 og 62 synes Falster at sammenblande: 1) berettiget kritik af samfundsforhold med 2) satire over politiske kandestøbere, der dømmer ud fra uvidenhedens arrogance.

Hvis de har ret i deres dom, er de jo hverken uvidende eller arrogante!

62,3: *Politie*] de faktorer i samfundet, der skulle gøre det til en velorganiseret helhed.

64,5-8: *At hand som en Chineser meer o.s.v. ...*] det er uklart, hvilken forskel der sigtes til. – Den synskorrigerende glaslinse blev opfundet omtrent samtidig i Kina og Europa. Det kunne muligvis tænkes, at Falster forestiller sig, at medens kineserne – efter hvad han troede at vide – kun brugte ét øjeglasse, bruger europæerne to.

65,3: *Alexiwitz*] Peter d. Store. – 65: *Louis le Grand*] Ludvig d. 14.

66,8: *Elise Vogt*] den ildvogn, der førte profeten Elias til himmels (2. Kongebog, 2, 11).

67,1: *Dend Berlenburgske Bibel*] i Berleburg i Hessen udkom fra 1726 til 42 en Bibeloversættelse, der i ledsagende

forklaringer vender sig polemisk mod den bestående kirke ud fra mystisk-teosofiske standpunkter. For Falster var det er værk i opløsningens og destruktionens tjeneste. – 67,3-4: *meere dyrebar af Tolken end af Aanden*] vor hellige mand burde lægge vægten på den evangeliske ånd af kærlighed, men foretrækker i stedet tolkens, d.e. kommentatorens aggressivitet i de ledsagende forklaringer.

71,7: *buuste*] huskede.

74,5-8 *Kirker ... Skoler ... Hospitaler*] i Danske Lov 5-4-15 forudsættes det, at man i givet fald betænker netop »Kirke, Skole og Fattige«. *Hospital* = stiftelse for trængende gamle.

76,5: *Æsopi Ulv*] ulven i Æsops fabel.

77,4: *slette*] jævne, gøre glat.

78,8: *Kagei*] se note til *Udenl. Reise* 22,6.

79,5: *Hand mindis ey*] han har glemt, han tænker i dette øjeblik ikke på ...

80,2: *Limsstang*] kosteskæft (første led er *lime* = riskost). – Ved sammenblanding med den stang med lim på, der brugtes til at fange fugle med, har *lime-stangen* fået betydningen »kosteskæft uden kost på«, så hvad enten man løber med en stang af den ene eller den anden art, løber man i begge tilfælde april.

81,2: *Luud-Baad*] jvf. ordsproget: »Der skal skarp hud til skurvede hoveder«. – 81,3-4: *Hvor ved han Verdens Tarter blaa o.s.v. ...*] ODS løser her alle forståelsesvanskeligheder ved at opfatte *Tarter blaa* som *tarterblaa*, d.v.s. mørk som en tater. – 81,6. *Sudlerourne*] se note til 32,8.

Amicus certus in re incerta cernitur

Tekstforhold

Nærværende udgave gengiver teksten i det eneste tryk, der findes – det i Holbergs »Tredie Prøve Af Ziirlige og smukke Danske Vers Over Foresatte Materie af Ciceronem Amicus certus in re incerta cernitur. Efter Anonymi Invitation og udlovede Gevinst, aflagt In Aprili 1739«. (Den fejlagtige akk. *Ciceronem* er originalens).

I nogle introducerende linjer meddeler Holberg følgende: »Til dette Vers findes intet Merke, hvoraf siattes, at *Autor* har allene skrevet for at bæere dette begyndte Værk og at opmuntre andre. *Poësin* og Tankerne give ogsaa tilkiende at Skribenten er en gammel og vel *exerceret Poët.*«

Noer og oplysninger

Om digtets personlige foranledning og indhold henvises til indledningen s. 44-56.

Medens den anden af digtets to episoder er selvoplevelse, er det tydeligt, at den første er fri fiktion.

Det ses af den beregnede tilrettelægning: til at begynde med skal alt gå så dårligt som muligt, hvorefter tingenes gang skal vendes til det modsatte, for at fortælleren kan få lejlighed til at anstille den kontraprøve (str. 33), der bliver det endelige bevis for episodens tesis: at egen slægt er værst. Prøven bliver mulig ved den lotterige gevinst, der er det sikre tegn på, at det hele er digt.

Kreditor er handelsmand i Lübeck (str. 18). Da det er uklart, hvor broderen tænkes at bo og drive virksomhed, bliver det svært at forklare, hvad han mener med udsigten til at komme til at slide sin tid i Altona.

Efter sammenhængen må Altona være ét af to: enten debitors *fristed* eller hans *straffested* ((d.v.s. sted for gælds-fængsel).